

УДК 343

УГОДА ПРО ВИЗНАННЯ ВИНУВАТОСТІ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ УКРАЇНИ**Довбенко К.О.**Інститут прокуратури та кримінальної юстиції
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

Стаття присвячена вивченню інституту угоди про визнання винуватості у кримінальному процесуальному праві України. Досліджується законодавство та досвід зарубіжних держав. Визначаються недоліки та переваги даного інституту під час практичного застосування. Проводиться аналіз нормативно-правових актів для встановлення суттєвих ознак угоди. Розглядається питання добровільності при укладенні угоди про визнання винуватості.

Ключові слова: кримінальний процес, угода про визнання винуватості, спрощене кримінальне провадження.

Постановка проблеми. На сьогодні інститут угоди про визнання винуватості закріплений чинним Кримінальним процесуальним кодексом України. Він визначає обставини та порядок, за яких може бути укладена така угода, її зміст, а також правові наслідки. Даний інститут є предметом дослідження багатьох науковців через його правову суперечність та існування питання про доцільність його застосування у кримінальному процесі України. Безпосередньої уваги заслуговує питання про порядок застосування та часові межі укладання угоди про визнання вини.

Мета статті. Робота має на меті вивчити всі важливі аспекти інституту угоди про визнання винуватості шляхом порівняльного аналізу законодавства інших країн та окреслити основні проблеми під час його практичного застосування у кримінальному провадженні.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Розгляду даної проблеми приділяли увагу Д. Філін, О. Губська, І. Петрухін, В. Мухін, А. Штанько, О. Плахотнік, Р. Новак, В. Гончаренко, В. Нор, В. Тертишник, С. Крушинський, М. Вільгушинський, М. Сіроткіна та інші.

Виклад основного матеріалу. Інститут укладання угоди про визнання винуватості бере свій

початок у англо-американській правовій системі. Країни, в яких діє така система, використовують подібні угоди вже більше, ніж півтора століття. За своєю природою, угода передбачає перемовини між сторонами (обвинувачений та захисник з одного боку, та обвинувач – з іншого) з приводу визнання вини у вчиненні правопорушення та знаходженні компромісу у визначенні покарання. Саме завдяки такій конструкції даний інститут відносять до видів спрощеного провадження у багатьох країнах світу.

Наприклад, в Іспанії таке провадження відоме під назвою «конформідад», в Італії – «паттаджаменто». В обмін на визнання обвинуваченим своєї вини у вчиненні злочину в законодавстві цих країн передбачено обмеження розміру покарання: не більше 6 років позбавлення волі (в Іспанії), зниження строку позбавлення волі на 1/3 (в Італії). Різноманітні форми угод про визнання вини використовуються і в деяких країнах СНД (Російській Федерації, Республіці Казахстан, Республіці Армения, Республіці Узбекистан, Республіці Молдова, Грузія) [4, с. 240].

Проте класичною формою угоди про визнання вини є та, що застосовується у Сполучених Штатах Америки, де вона має назву «*plea-bargain*».

Як зазначає Д. Філін, американська процедура «угоди про визнання вини» носить досить радикальний характер. Так, якщо обвинувачуваний й обвинувач не прийшли до угоди при переговорах, тоді сам обвинувачуваний має право вступити в такі переговори безпосередньо із суддею. У процесі проведення переговорів прокурор, відповідно до рішень вищих касаційних судів США, може замовчати від захисту той факт, що в нього недостатньо допустимих доказів або відсутні необхідні свідки (тобто без визнання вини обвинувачуваним прокурором буде вимушений закрити справу). Такого роду «омана» можлива тому, що в США обвинувачуваний не має права повністю ознайомитися з матеріалами своєї справи [10, с. 1054].

Чинний Кримінальний процесуальний кодекс України (далі – КПК) у ст. 468 так само передбачає можливість укладення угоди між прокурором та підозрюваним чи обвинувачуваним про визнання винуватості. До того ж, ініціати́ва може надходити від будь-якої з цих сторін (ст. 469 КПК). Якщо проаналізувати зміст ст. 472 КПК, яка розкриває зміст такої угоди, то можна виокремити певні складові, наявність яких є обов'язковою: а) беззастережне визнання підозрюваним чи обвинуваченим своєї винуватості у вчиненні кримінального правопорушення; б) умови часткового звільнення підозрюваного, обвинуваченого від цивільної відповідальності у вигляді відшкодування державі збитків внаслідок вчинення ним кримінального правопорушення [3]. Необов'язковою (субсидіарною) складовою є обов'язки підозрюваного чи обвинуваченого щодо співпраці у викритті кримінального правопорушення, вчиненого іншою особою, якщо такі домовленості мали місце. Отже, виходячи з останнього положення, можна стверджувати, що закон не встановлює імперативної вимоги щодо зобов'язання підозрюваного чи обвинуваченого сприяти органам кримінального переслідування. До речі, такі науковці, як М. Вільгушинський та М. Сіроткіна, пропонують класифікацію угод за критерієм цієї субсидіарної складової: 1) угоди про визнання винуватості, які містять обов'язок підозрюваного чи обвинуваченого щодо співпраці у викритті кримінального правопорушення, вчиненого іншою особою; 2) угоди про визнання винуватості, які не містять обов'язку підозрюваного чи обвинуваченого щодо співпраці у викритті кримінального правопорушення, вчиненого іншою особою [1, с. 101].

Проте варто звернутися до абз. 4 п. 10 Постанови Пленуму Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 11.12.2015 № 13, де надається роз'яснення з практичного розмежування понять, що досить часто викликають труднощі або провокують помилку при правозастосуванні: «Судам слід відмежовувати таку субсидіарну складову змісту угоди про визнання винуватості, як обов'язки підозрюваного чи обвинуваченого щодо співпраці у викритті кримінального правопорушення, вчиненого іншою особою, від викриття підозрюваним чи обвинуваченим іншої особи у вчиненні злочину, яке є однією із обов'язкових умов, виконання якої поряд з іншими умовами слугує підставою для укладення угоди про визнання винуватості у кримінальному провадженні відносно особливо

тяжких злочинів, віднесених до підслідності Національного антикорупційного бюро України» [8].

Особливістю правової природи угоди про визнання винуватості в українському процесуальному праві є те, що вона укладається лише щодо кримінальних проступків, злочинів, внаслідок яких шкода завдана лише державним чи суспільним інтересам. Зокрема, укладання угоди про визнання винуватості у кримінальному провадженні щодо уповноваженої особи юридичної особи, яка вчинила кримінальне правопорушення, а також у кримінальному провадженні, в якому бере участь потерпілий, не допускається. На думку О. Плахотник, це пояснюється тим, що така угода є проявом визнання своєї вини підозрюваним/обвинуваченим та досягнення домовленості з прокурором як представником держави щодо міри покарання. Отже, укладаючи угоду про примирення особа не обов'язково визнає себе винною, а лише відшкодовує завдані збитки кримінальним правопорушенням. Тим самим нівелюється зміст кримінальної відповідальності як відповідальності публічної, тобто перед державою за правопорушення, що завдають шкоду не окремим особам, а суспільним інтересам в цілому [7, с. 269].

Варто звернути увагу на роз'яснення, що містяться у Листі Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 15.11.2012 № 223-1679/0/4-12 «Про деякі питання здійснення кримінального провадження на підставі угод»: «Таку угоду не може бути укладено у провадженні, в якому бере участь потерпілий, тобто щодо злочинів чи кримінальних проступків, внаслідок вчинення яких було завдано шкоди правам та інтересам окремих громадян та/або інтересам юридичних осіб, а також у кримінальному провадженні щодо особливо тяжких злочинів незалежно від кола суб'єктів, яким завдано шкоди внаслідок вчинення таких злочинів. Враховуючи вимогу процесуального закону про те, що угода про визнання винуватості може укладатися у кримінальному провадженні щодо наведених вище кримінальних правопорушень за умови, що внаслідок їх вчинення шкоди завдано державним чи суспільним інтересам, беручи до уваги, що в Особливій частині Кримінального кодексу України вжито термін «громадські інтереси», а не «суспільні інтереси», незважаючи на те, що ці словосполучення різняться семантично, у контексті КПК їх слід розуміти як тотожні» [9].

У спеціалізованій літературі наводяться думки окремих вчених та дослідників щодо особливостей та негативних проявів інституту угоди про визнання вини у правозастосуванні. Зокрема, В. Мухін та А. Штанько наголошують, що сутність цього інституту кримінального процесу, з одного боку, полягає у пом'якшенні покарання обвинуваченого, а з другого, – в забезпеченні процесуальної економії та економії ресурсів кримінального правосуддя [5, с. 50]. Про недоліки та переваги також висловлюється С. Крушинський: «Безумовною перевагою цього інституту є економія часу і засобів органів кримінального переслідування та суду. Органи розслідування при цьому звільняються від необхідності пошуку додаткових доказів вини обвинуваченого і концентрують свої зусилля на розкритті більш тяжких злочинів, а суд звільняється від обов'язку ґрун-

товного розгляду значної кількості кримінальних справ. Ще одним позитивним моментом є те, що обвинувачений, укладаючи угоду, демонструє готовність і бажання визнати свою вину у вчиненні злочину, сприяти його повному розкриттю і відбути призначене покарання. До недоліків цього інституту, передусім, слід віднести можливість самообмови обвинуваченого, що може бути наслідком намагання органів кримінального переслідування за будь-яку ціну досягти визнання обвинуваченим своєї вини у вчиненні злочину. У такому випадку укладення угоди потягне за собою не тільки засудження невинного, а й залишить непокараною винувату особу, тобто не будуть виконані завдання кримінального судочинства. Крім того, відмічаються й інші недоліки, зокрема, відхід від встановлення об'єктивної істини, підрив авторитету офіційного розслідування, пред'явлення обвинувачення у злочинах, які реально не були вчинені тощо» [4, с. 239-240].

Дехто з науковців взагалі виступає за неприпустимість існування інституту угоди про визнання винуватості у кримінальному процесуальному праві України. Зокрема, О. Губська зазначає, що система угод про визнання вини підштовхує обвинувачів до незаконних дій і різноманітних зловживань (наприклад, сподівання на укладення угоди може викликати бажання прокурора перебільшити з самого початку вину обвинуваченого. Крім того, можна говорити про такі негативні аспекти угоди: а) держава користується великою владою над обвинуваченим, а погроза посилення кримінальних санкцій після суду змушує обвинувачених відмовлятися від своїх конституційних прав; б) адвокат може мати стимули наполягати на визнанні вини, навіть якщо угода не відповідатиме інтересам його клієнта; в) неправильно з моральної точки зору змушувати одних обвинувачених давати покази проти інших взамін на менше покарання [2, с. 113].

Як вже зазначалося, угода про визнання винуватості може бути укладена за ініціативою прокурора або підозрюваного чи обвинуваченого. Як пише Р. Новак, за умов недосягнення згоди щодо укладення угоди факт її ініціювання і затвердження, що були зроблені з метою її досягнення, не можуть розглядатися як відмова від обвинувачення або як визнання своєї винуватості. Таким чином, ініціювання укладення угоди не супроводжується автоматичним укладенням угоди. Чинним кримінальним процесуальним законодавством чітко не визначено порядок, строк переговорів і консультацій. Тобто весь цей процес по суті лишається поза сферою кримінального провадження і не має жодного процесуального значення [6, с. 33]. Виходячи з цього, можна стверджувати, що відсутність чіткої правової регламентації такого порядку є прогалиною у законодавстві.

Список літератури:

1. Вільгушинський М.Й. Погоджувальне правосуддя у кримінальній юстиції України: актуальні проблеми впровадження та застосування / М.Й. Вільгушинський, М.В. Сіроткіна // Часопис цивільного і кримінального судочинства. – 2012. – № 6(9). – С. 97-112.
2. Губська О.А. Угода про визнання вини у кримінальному процесі: досвід і практика застосування. – Правничий вісник Університету «КРОК». – С. 106-114.
3. Кримінальний процесуальний кодекс України // Відомості Верховної Ради України. – 2013. – № 9-10, № 11-12, № 13. – Ст. 88.

Також нез'ясованим залишається питання про співвідношення часу, який витрачається на ініціювання та укладення угоди із встановленням законом строками досудового розслідування. Так, ч. 4 ст. 464 КПК України закріплює, що укладення угоди про примирення або про визнання винуватості може ініціюватися в будь-який момент після повідомлення особі про підозру до виходу суду до нарадчої кімнати для ухвалення вироку [3]. Обставини, за яких ініціювання угоди відбувається під час судового засідання, врегульовані процесуальним законом, зокрема, ст. 474 КПК. Питання ж про те, в який строк має бути узгоджені умови угоди між сторонами, та в який строк має бути призначене підготовче судове засідання, мова про яке йде у ч. 2 ст. 474 КПК, не вирішене – не встановлено жодного строку. Вважаємо, що за таких умов кримінальний процесуальний закон спирається на принцип розумності строків, передбачений ст. 28 КПК України.

Висновки. Угода про визнання винуватості є суперечливим інститутом як з теоретичної, так і практичної точки зору. Це обумовлюється наявністю різних правових систем, де такий інститут діє по-різному, та відмінним рівнем правосвідомості у населення кожної країни, що призводить до різного ступеня практичного застосування угод та відповідних наслідків.

В Україні існує достатньо розробок з даного питання, але здебільшого вони акцентують свою увагу на практичному аспекті. Зокрема, на думку Д. Філіна, «угода про визнання вини» у національному законодавстві, може мати місце тільки тоді, коли встановлені всі обставини кримінальної справи, що підлягають доказуванню [10, с. 1056]. Отже, кримінальне провадження у будь-якому випадку повинно вестися повно й неупереджено, а обвинувачуваний та його захисник повинні мати змогу ознайомитися з усіма матеріалами кримінальної справи. Така модель є протилежною до американської, але вона гарантує «право на обізнаність» у матеріалах кримінального провадження не тільки прокурору, як представнику держави, а й особі, яка має намір визнати свою вину в обмін на зміну покарання (поступку з боку держави). За таких умов ми надаємо рівні можливості двом сторонам, але не ставимо у рівне становище (оскільки держава є єдиним носієм владних повноважень в особі уповноважених органів, а підозрюваний чи обвинувачений має підкорятися вимогам закону).

Що стосується тієї позиції авторів, які наголошують на відсутності об'єктивної істини за умов укладення угоди про визнання винуватості, то ми вважаємо, що певним чином це так. Проте варто врахувати той факт, що укладання угоди відбувається виключно за згодою самої особи, тобто має місце поняття добровільності.

4. Крушинський С.А. Угода про визнання вини: світовий досвід та перспективи запровадження в Україні. – Університетські наукові записки, 2010. – № 4(36). – С. 238-245.
5. Мухін В., Штанько А. Інститут угоди про визнання винуватості у кримінальному процесі. – Вісник Національної академії прокуратури України, 2013. – № 3. – С. 46-51.
6. Новак Р.В. Укладання угоди про визнання винуватості між прокурором та підозрюваним чи обвинуваченим у кримінальному провадженні. – Часопис Академії адвокатури України, 2014. – Т. 7, № 4(25). – С. 30-36.
7. Плахотнік О.В., Чех О.В. Угода про визнання винуватості: переваги і недоліки нового кримінально-процесуального інституту. – Науковий вісник Ужгородського національного університету, 2014. – № 26. – С. 268-271.
8. Постанова Пленуму Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 11.12.2015 № 13 «Про практику здійснення судами кримінального провадження на підставі угод» // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/v0013740-15>
9. Роз'яснення (лист) Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 15.12.2012 № 223-1679/0/4-12 «Про деякі питання здійснення кримінального провадження на підставі угод» // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v1679740-12>
10. Філін Д.В. «Угода про визнання вини» та можливості її застосування у кримінальному судочинстві України / Д.В. Філін // Форум права. – 2011. – № 1. – С. 1052-1058. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/FP/2011-1/11fdvkc.pdf>

Довбенко Е.О.

Институт прокуратуры и уголовной юстиции
 Национального юридического университета имени Ярослава Мудрого

СДЕЛКА О ПРИЗНАНИИ ВИНЫ В УГОЛОВНОМ ПРОИЗВОДСТВЕ УКРАИНЫ

Аннотация

Статья посвящена изучению института сделки о признании вины в уголовно-процессуальном праве Украины. Исследуется законодательство и опыт иностранных государств. Определяются недостатки и преимущества данного института во время практического применения. Проводится анализ нормативно-правовых актов для установления важных признаков сделки. Рассматривается вопрос добровольности при подписании сделки о признании вины.

Ключевые слова: уголовный процесс, сделка о признании вины, упрощенное уголовное производство.

Dovbenko K.O.

Criminal Justice and Prosecutors' Training Institute
 of Yaroslav Mudryi National Law University

A PLEA AGREEMENT IN CRIMINAL PROCEEDINGS OF UKRAINE

Summary

The article is dedicated to the study of the institute of plea agreement in the criminal procedural law of Ukraine. It investigates the legislation and experience of foreign countries. It also identifies the advantages and disadvantages of this institute during practical using. It analyses legal acts in order to establish essential features of the agreement. It reviews the issue of voluntariness in signing a plea agreement.

Keywords: criminal proceedings, a plea agreement, simplified criminal proceedings.